

تاریخ ایران
از سقوط ساسانیان
تا سقوط خوارزمشاهیان

تألیف: منصور جدی

سرشناسه: جدی یلسوئی، منصور، ۱۳۳۷ -
عنوان و نام پدیدآور: تاریخ ایران از سقوط ساسانیان تا سقوط خوارزمشاهیان/ تألیف منصور جدی.

مشخصات نشر: تهران: ساوالان ایگیدلری، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۵۶۲ ص. صیامی اصل، مرتضی صفحه آرا، ماجد، فرهاد، طراح جلد.

شابک: ۵۰۰۰۰ ریال: ۳-۶۶-۸۸۲۱-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: ایران - تاریخ - پس از اسلام، ۱۲ق. - ۶۲۸ق

موضوع ۱۲۳۱ - ۶۳۳ Iran -- History -- Islamic era,

موضوع: ایران - تاریخ - قرن ۱ - ۶ق.

موضوع: Iran -- History -- ۷-۱۲th centuries

موضوع: ایران - تاریخ - ساسانیان، ۲۲۶ - ۶۵۱م.

موضوع: Iran -- History -- Sassanids, ۲۲۶ - ۶۵۱

رده بندی شنگره: ۵۱۰ DSR / ج ۲۴ ۱۳۹۷

رده بندی دیسی: ۹۵۵/۰۴

شماره کتابشناس: ملی: ۲۸۰۰۹

ISBN: 978-600-8821-66-3

9 786008 821663

تاریخ ایران از سقوط ساسانیان تا سقوط خوارزمشاهیان

تألیف: منصور جدی

ناشر: ساوالان ایگیدلری

صفحه آرای و آماده سازی: مرتضی صیامی اصل (کانون آگهی مبتدیان فیروزه)

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: یاشماق

طراح جلد: فرهاد ماجد

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ اول - ۱۳۹۸ تهران

قیمت: ۶۰۰۰۰ ریال

مرکز پخش: اردبیل، خیابان شیخ صفی، خیابان اسماعیل بیگ، منصور کیتاب‌انوی

کتاب‌فروشی منصور - ۳۳۲۳۵۶۰۸ - ۳۳۲۳۴۳۸۰۳ - ۰۴۵

پخش تهران: یاشماق کیتاب‌انوی، انتشارات ساوالان ایگیدلری - ۰۹۱۹۹۳۸۷۵۳۷

** فهرست **

۳	
۷	فهرست مقدمه

۱۱	
۱۱	فصل اول یزدگرد سوم و سقوط امپراتوری ساسانیان
۲۰	وضعیت دینی - مذهبی قلمرو ساسانی قبل از حمله‌ی اعراب
۲۴	در خصوص اعراب و رابطه آنها با ساسانیان و ظهور و ترقی اسلام
۲۹	رابطه‌ی مسلمانان صدر اسلام با زرتشتیان و دیگر ادیان
۳۵	فتح خراسان و ترکستان توسط مسلمانان و جنگهای متقابل آنها
۳۸	عجوبه‌های به اسم فتیه در شرق خلافت اسلامی
۴۵	برخی از قیامهای مذهبی و یا ملی و قومی
۴۹	منابع و مراجع فصل اول
۵۱	فصل دوم خلافت بنی امیه
۵۱	خلافت بنی امیه
۵۵	راجع به تصوف
۵۵	آذربایجان و دیلمان
۶۳	آذربایجان در صدر اسلام
۷۷	منابع و مراجع فصل دوم
۷۹	فصل سوم خلافت عباسیان
۷۹	خلافت عباسیان
۸۶	خلافت امین و مأمون
۹۰	ابومسلم خراسانی
۹۴	خلافت المعتصم بالله
۹۶	برمکیان
۹۸	نزول تدریجی نفوذ اعراب، توسعه‌ی اقوام ترک و شیوع زبان فارسی دری
۱۰۷	بابک خرم‌دین

۱۱۳	مازیار
۱۱۴	افشین
۱۱۶	یک قطعه‌ی ادبی (یادی از حلاج)
۱۱۷	منابع و مراجع فصل سوم
۱۱۹	فصل چهارم
۱۱۹	بخش اول
۱۱۹	سامانیان (و نگاهی کوتاه به طاهریان و صفاریان)
۱۳۳	رابطه سامانیان با قاراخانیان
۱۳۷	مردآویج زبیری
۱۴۰	منابع - تراجم - فصل چهارم - بخش اول
۱۴۲	بخش دوم
۱۴۲	تهاجمات روسان و نقش طقهای خزرها
۱۶۸	بنی ساجیان
۱۷۰	وضعیت اروپا در دوران امامان بطائی مختصر
۱۷۳	منابع و مراجع فصل چهارم - بخش دوم
۱۷۵	بخش سوم
۱۷۵	امیراحمد دوم سامانی و امیرنصر دوم سامانی
۱۸۰	امیر نوح دوم سامانی
۱۸۳	امیر عبدالملک سامانی
۱۸۶	امیرمنصور سامانی
۱۸۷	امیرنوح سامانی
۱۹۱	آخرین امرای سامانی
۱۹۳	فرهنگ و مدنیت در عصر سامانیان
۱۹۹	منابع و مراجع فصل چهارم - بخش سوم
۲۰۱	فصل پنجم
۲۰۱	بخش اول
۲۰۱	امپراتوری غزنویان - اصل و نسب غزنویان
۲۱۷	سرآغاز کار غزنویان
۲۲۴	سلطان محمود غزنوی
۲۳۱	فتوحات سلطان محمود در هندوستان
۲۳۲	غزنویان و قاراخانیان

۲۳۵	سلطان مسعود غزنوی
۲۴۷	منابع و مراجع فصل پنجم - بخش اول
۲۵۱	بخش دوم
۲۵۱	نبرد دندانقان سراغاز قدرتیابی سلجوقیان
۲۵۴	اشاره ای مختصر به اوغوزان و سلجوقیان
۲۶۱	سلطنت سلطان مودود غزنوی
۲۶۳	جانشینان سلطان مودود
۲۶۵	سلطنت سلطان ابراهیم
۲۶۷	سلطنت سلطان مسعود سوم و جانشینان او
۲۷۲	فرهنگ و مذهب و تمدن در عصر غزنویان
۲۸۹	نگاهی مختصر به تاریخ هندوستان
۲۹۳۴۴	منابع و مراجع فصل پنجم - بخش دوم
۲۹۵	فصل ششم
۲۹۵	فرمانروایان آذربایجان و دیلمیان
۲۹۸	جستنیان
۳۰۰	کنگریان
۳۰۴	سالاریان و نفوذ سلجوقیان بر آذربایجان
۳۳۶	شدادیان
۳۴۲	رشد تدریجی، ولی استوار شیعه در خاورمیانه در قرون اولیه اسلامی
۳۴۵	منابع و مراجع فصل ششم
۳۴۷	فصل هفتم
۳۴۷	بخش اول
۳۴۷	سلجوقیان
۳۶۵	سلطان آلپ ارسلان سلجوقی
۳۷۲	سلطان ملکشاه سلجوقی
۳۷۷	سلطان بُرکیاریق سلجوقی و دعوای تُرکان خاتون و زبیده خاتون
۳۸۱	جنگ های سلطان بُرکیاریق و محمد تپَر
۳۸۳	سلطان محمد(تپَر) سلجوقی
۳۸۷	سلطان محمود سلجوقی
۳۹۱	سلطان مسعود سلجوقی
۳۹۹	سلطان سنجر سلجوقی

منابع و مراجع فصل هفتم - بخش اول.....	۴۰۶
بخش دوم.....	۴۰۹
آخرین سلاطین مستعجل سلجوقی و ظهور اتابکان آذربایجان.....	۴۰۹
فرهنگ و تمدن و ادبیات در عصر سلجوقیان.....	۴۲۲
دین و مذهب و اعتقادات در عصر سلجوقیان.....	۴۳۳
هنر و آثار ماندگار عصر سلجوقی.....	۴۳۷
اهم وقایع خارجی عصر سلجوقی.....	۴۳۸
منابع و مراجع بخش دوم.....	۴۴۰
فصل هشتم.....	۴۴۲
بخش اول.....	۴۴۲
خوارزمشاهیان.....	۴۴۲
سلطان آتسبز خوارزمشاه.....	۴۴۶
سلطان ایل ارسلان خوارزمشاه و سلطان تکیش.....	۴۴۷
سلطان محمد خوارزمشاه.....	۴۵۱
سلطان جلال الدین خوارزمشاه.....	۴۵۶
منابع و مراجع فصل هشتم - بخش اول.....	۴۶۱
بخش دوم.....	۴۶۳
چگونگی برآمدن چنگیزخان و ایلغار مغول.....	۴۶۳
شروع و پایان کار مجدد و مستعجل سلطان جلال الدین خوارزمشاه.....	۴۶۹
خلاصه‌های از وقایع دوران ایلغار مغول به ترتیب تواریخ آن.....	۴۷۲
نگاهی کلی به ترکان و مغولان.....	۴۷۷
فرهنگ و تمدن در عصر خوارزمشاهیان.....	۴۸۵
منابع و مراجع فصل هشتم - بخش دوم.....	۴۸۸

به جای مقدمه

فَبَشِّرْ عِبَادَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَيْهُمْ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَبَابِ.
(پس بشارت ده بندگان مرا، آنان که سخن را می‌شنوند و بهترینش را پیروی می‌کنند، آنان کسانی هستند که خدای هدایتشان کرده و خردمندان هم آنانند).

متأسفانه تاریخ عصر پهلوی، بطور عمده، تاریخ سازی و تحریف و پدید آوردن تاریخ بوده و نه تاریخ نویسی واقعی و تحقیق و تفحص در عمق تاریخ، بنابر این تاریخ آلوده شده‌ی ما، سرتاسر باید مورد بازبینی دقیق قرار گیرد. اهمیت تاریخ و ثبت وقایع و حفظ حافظه‌ی بشریت آنچنان زیاد است که ابراهیم خلیل (ع) فرزندان خود را وصی کرد. سجدی در سجدی از نسل اولاد و اسباط، بطناً بعد بطن و قرناً بعد قرن، مرتب و مضبوط و محفوظ دارند. هر یک از اولاد، آباء و اجداد خود را شرح و تفصیل دهند» (۱). رشیدالدین فضل الله همدانی ضمن «خلاصه معرری جهان نامیدن ممالک ایران» در خصوص علت نوشتن کتاب تاریخ می‌نویسد: «گروه مفسدان و فرعونیان، نه از باد غرور، دم از آنا و لاغیری می‌زدند، پایمال قهر و دستگیر فنا گردیدند. رسم و عادت حکما و علما چیز است که معظّمات وقایع خیر و شرّ هر زمانی مورّخ کنند تا بعد از ایشان اخلاف و أعقاب اولوالالبصار را بسیاری باشد. احوال ماضی در ادوار مستقیل معلوم ایشان شود و ذکر پادشاهان نامدار و خسروان کامکار به و دست آن بر روی اوراق روزگار باقی ماند. چه وقایع و حوادث به مرور شهور و ایام و امتداد دهور و اعوام آن را مطحوس (گم شده و محو) و مدروس (کهنه و فرسوده) می‌گرداند» (۲).

یکی از بهترین شیوه‌های تاریخ نویسی، تصحیح اشتباهات و سهوهای مورخان قبلی و افزودن مجهولات و مبهمات وقایع و اتفاقات با اتکا بر یافته‌های جدید باستان‌شناسی، زبان‌شناسی و منابع جدید است. موضوع کتاب حاضر بررسی تاریخ ایران بعد از سقوط ساسانیان و ظهور دین مبین اسلام تا سقوط خوارزمشاهیان است. تاریخ ایران تا دوران مغول را نمی‌توان با استفاده از منابع صرفاً فارسی مطالعه کرد، بلکه می‌باید استاد و مدارک لازم را از بررسی و مطالعه منابع عربی یا یونانی بدست آورد. (۳) که قسمت‌های عمده‌ای از آن خوشبختانه به زبان فارسی ترجمه و منتشر گردیده است. برای فهمیدن تاریخ و فرهنگ هر قوم پیش از هر چیز می‌باید زبان آن قوم را دانست. اما منابع مکتوب تاریخ برای مثال ترک‌ها، اغلب به زبان‌هایی جز زبان ترکی نوشته شده است. (۴) در خصوص تاریخ ایران بعد از اسلام که نزدیک به ۱۴ قرن از آن می‌گذرد بیش از ۱۰ قرن آن را اقوام و فرمانروایان ترک بر آن حاکم بوده‌اند. برای نمونه، سلسله‌های ترک و منسوبیتی که در ایران بعد از اسلام تا کودتای انگلیسی سیدضیاء - رضاخان بر مسند قدرت و حکمرانی داشته‌اند را در اینجا به ترتیب ذکر می‌کنیم:

۱- غزنویان ۲- سلجوقیان ۳- خوارزمشاهیان ۴- ایلخانان که به نوعی آنها هم جزو اقمار ترکان به شمار می‌آیند ۵- اتابکان ۶- قره‌قویونلو ۷- آق‌قویونلو ۸- صفویان ۹- افشار ۱۰- زند هر چند اصل و نسب لری داشته‌اند ولی وابستگی مدنی - زبانی بیشتری به ترکان داشته‌اند و در خدمت افشار و پیشاپیش صفویان و اتابکان بوده‌اند. ۱۱- قاجاریه. اما خود رضاخان نیز تبار مادری ترک بوده و پدرش تبار و اصل و نسب لری داشته است. هر چند که او هیچوقت روی پدر ندید و در آغوش مادری بزرگ شد که غیر از زبان ترکی زبان دیگری نمی‌دانست.

بنابر این موضوع ترکان در تاریخ ایران، بخصوص بعد از گسترش دین مبین اسلام، حایز اهمیت فراوانی است که دیدگاه‌های غیرعلمی عصر حاکمیت پهلوی پدر و پسر، توأم با باستانگرایی و آریامحوری، مانع بررسی جامع آن می‌گردیده است. عالم مسیحیت غرب، و برخی از عوامل از جمله مثلاً مارکورات و مینورسکی، به‌دلیل اصل و غیره هم نظر منفی نسبت به اسلام و ترکان داشته‌اند. و تحریفات و لغزش‌های آشکاری در نوشته‌های آنان حتی از لحاظ املائی است که در مواردی صورت مسئله را عوض می‌کند. موارد سهل انگاری دیگری نیز در مواردی دیده می‌شود مثلاً در صفحه ۵۲ تاریخ ترک‌های آسیای بارتولد، مترجم کتاب، تمیر قاپی را «دم‌خانی» و «تمیر گاپیش» و «بُز قالا» (قلعه خاکستری) را بزغالا نوشته است. اکثر اسامی ترکی در متون غربی و حتی ایرانی‌ها دارای اغلاط املائی است و ناشی از معطل بی‌دقتی و احیاناً بی‌ملاحظه‌گی است.

به نظر بارتولد «آنچه مسلم است این است که نه از عصر ساسانیان و نه از نخستین زمان اسلام، تاریخی نسبتاً مفصل به زبانی از زبان‌های ایرانی در دست نیست.» در چنین شرایطی باید اضافه نمود که «غالب ایرانیان عربی نویس در آن زمان در نوشته‌های خود بکلی به روح عربی و نیز به طرز اندیشه اسلامی پیوسته بودند.» (۵) و شرایط آن زمان هم شاید چیز غیر از آن را ایجاب نمی‌کرده است. «اگر منابع عربی وجود نمی‌داشت دانش ما بر این امور جزئی در ایران نخستین زمان اسلامی بسیار ناچیزتر از آنچه که هنوز هم متأسفانه هست، می‌بود.» و «کتاب‌های فارسی ساسانی و ساسانی - ساسانی - اما چنین کتبی وجود نداشته - و یک وزنه‌ای واقعی در برابر نظر اسلامی پیدا نمی‌شود.» در نظر ما به منابع موجود در خصوص اوایل دوران اسلامی و با توجه به این اصل "فرضی غیر موجود، می‌توان گفت: همانطور که ارامنه کتب خود را در داخل سرزمین‌های اسلامی حفظ نموده‌اند آنها هم می‌توانستند حفظ نمایند. فقط دسته‌ای از همسایگان ایران که در قفقاز می‌زیسته‌اند، (مثلاً گرجی‌ها) تواریخ مفصلی از خود بجای گذاشته‌اند. در هر حال یا چنین کتاب‌هایی اصلاً وجود نداشته و یا اینکه بطور عمد به هر دلیلی از بین رفته‌اند. به هر حال اطلاعات و معلوماتی که از اوراق تاریخ بدست می‌آید، باید در ذکر و بیان آن تلاش و کوشش کرد.

مطالبی که در منابع چینی در خصوص ایران ملاحظه می‌شود متناهی نیست فقط سفرنامه حسوان چونک راجع به سنوات ۸ تا ۲۴ هجری و نیز فصولی چند از کتب دیگر که از معاملات چین با غرب سخن

می‌گویند. منابع دیگری هم از آسیای مرکزی به زبان‌های مختلف در باره‌ی ایران، یا وجود نیافته و یا از میان رفته است؛ کتیبه‌های ترکی اورخون نیز (در این مورد بخصوص) ثمری نمی‌بخشند. (۶) همچنین باید اضافه نمود که متأسفانه تحریفات زیادی در ترجمه‌ی متون عربی هم انجام گرفته است از جمله جایی که عجم نوشته شده بیشتر مترجمان آنرا به صورت فارس و یا ایران ترجمه نموده اند. و این یک کلی‌گویی است زیرا که اعراب، غیرعرب را در کل عجم می‌گفتند و واژه عجم صرفاً شامل فارس و یا ترک و غیره و بعدها ایران نمی‌شده است. مطالب مورد بحث دوران بعد از دین مبین اسلام تا حمله مغول در این کتاب مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. همچنین یکی از مسائلی که در نگارش تاریخ ایران و منطقه بسیار سوال برانگیز بوده موضوع املا‌ی اسامی خاص بخصوص اشخاص است که بطور عمده اشتباه نوشته شده و در مواردی اصلاً معانی اصلی خود را نمی‌دهد. ما سعی کرده‌ایم آنها را با اتکا به منابع اصلی همچون «جامع التواریخ» و غیره درست ثبت کنیم و در مواردی املا‌ی لاتین آنرا نیز بنویسیم.

در حال ما سعی و تلاش خود را در تدوین و تألیف گوشه‌هایی از تاریخ پربار و طولانی و پرفراز و نشیب خود نمودیم. تا به قبول افتد و چه در نظر آید. ما مشتاقانه خواهان و منتظر نظرات انتقادی و اصلاحی شما دوستان علم تاریخ هستیم.

منصور جدی پل سوئی

۱۳۹۷

منابع و مراجع مقدمه:

- ۱- ص ۲۶ جامع التواریخ (تاریخ رشیدی) - رشیدالدین فضل‌الله همدانی - به تصحیح محمد روشن، مصطفی موسوی - جلد اول - نشر البرز - تهران ۱۳۷۳ش
- ۲- ص ۳۲ و ۳۳ همان
- ۳- ص ۱۵ تاریخ ترک‌های آسیای میانه، و. بارتولد، ترجمه: دکتر غفارحسینی، انتشارات توس - تهران ۱۳۲۰ش
- ۴- ص ۱۴ همان
- ۵- ص ۱۹ نظری به منابع بارتولد
- ۶- ص ۴۴ همان